

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»

Макаренко А.В., Мусхаріна Ю.Ю., Яковенко В.Г., Буров Ю.В.

ОСНОВИ ВІКОВОЇ ФІЗІОЛОГІЇ

Підручник

Дніпро, 2023

ЗМІСТ

Передмова.....	5
Список скорочень	7
Розділ I. Структурна і функціональна організація організму людини.....	9
Тема 1. Предмет вікової фізіології.....	9
Тема 2. Репродуктивні клітини і органи організму людини	23
Тема 3. Загальні закономірності і вікові особливості розвитку дітей та підлітків	37
Розділ II. Вікові особливості нервової регуляції функцій.....	50
Тема 1. Структурно-функціональна організація нервової системи... 50	
Тема 2. Рефлекторна природа діяльності нервової системи	83
Розділ III. Вікові особливості вищої нервової діяльності.....	90
Тема 1. Умовні рефлекси – основа поведінкових реакцій людини... 90	
Тема 2. Фізіологія розумової діяльності людини.....	109
Тема 3. Фізіологічні механізми сну, гіпнозу та порушень функцій ВНД людини	137
Розділ IV. Вікові особливості функціонування аналізаторів	164
Тема 1. Загальна характеристика аналізаторів. Зоровий аналізатор.....	164
Тема 2. Слуховий, вестибулярний і нюховий аналізатори	186
Тема 3. Аналізатор шкірного чуття і інтерорецептивна сенсорна система.....	197
Розділ V. Вікові особливості гуморальної регуляції функцій	208
Тема 1. Адаптивна роль гормонів. Внутрішньо-секреторна функція окремих залоз внутрішньої секреції.....	208
Тема 2. Внутрішньо-секреторна функція статевих залоз.....	225

Розділ VI. Опорно-рухова система	254
Тема 1. Вікові особливості розвитку і функціонування скелету	254
Тема 2. Вікові особливості розвитку і функціонування м'язової системи	282
Тема 3. Рухова активність і здоров'я.....	306
Розділ VII. Обмін речовин та енергії	316
Тема 1. Вікові особливості системи травлення.....	316
Тема 2. Вікові особливості обміну речовин і енергозабезпечення діяльності людини.....	353
Тема 3. Вікові особливості теплообміну	381
Тема 4. Видільна функція нирок та шкіри.....	396
Розділ VIII. Вікові особливості функціонування систем киснезабезпечення	418
Тема 1. Вікові особливості системи крові	418
Тема 2. Вікові особливості розвитку і функціонування системи кровообігу	442
Тема 3. Вікові особливості системи дихання	452
Література	467

ПЕРЕДМОВА

Важливим способом підтримання постійності внутрішнього середовища організму («вільного і незалежного» життя щодо чинників довкілля) є спосіб активного пристосування або активного перетворення природи. З розвитком суспільства ця форма адаптації людини до впливу чинників довкілля набуває непередбачуваних, часто досить шкідливих для здоров'я, наслідків. Забруднення повітря, води, харчових продуктів внаслідок високої інтенсифікації виробництва, порушення режиму праці і відпочинку (постійне недовідновлення з одного боку і гіподинамія з іншого), перезбудження нервової системи – усе це чинники, які призводять до зниження загальної реактивності організму і зростання смертності від неінфекційних захворювань.

Смертність випереджає народжуваність, зростає кількість людей, які страждають раковими та алергічними захворюваннями, розладами нервової системи. Справжнім лихом є лейкемія. Стрімко знижується тривалість життя громадян країни. За цим показником Україна перебуває аж у п'ятому десятку країн світу.

Причин різкого зниження рівня здоров'я українців багато: глибока соціально-економічна криза, глобальні економічні проблеми, слабка матеріально-технічна база навчальних та оздоровчих закладів, недосконала структура системи охорони здоров'я та інші. В основі такого кризового стану є відставання наявної в країні системи принципів, методів і способів охорони та зміцнення здоров'я від вимог сьогодення а також розбіжність системи знань, якими оперує національна освіта, і реалій того, що сьогодні є причиною соціально-економічних негараздів.

Дослідженнями вчених встановлено, що близько 20-30% дітей, які приходять в перші класи, мають ті чи інші вади стану здоров'я, серед випускників шкіл вже близько 80% дітей не можна назвати абсолютно здоровими. Аналіз структури захворюваності школярів переконливо свідчить про те, що в процесі шкільного навчання зростає кількість учнів із захворюваннями дихальної, серцево-судинної систем, системи травлення і опорно-рухового апарату (порушення постави), чимало дітей страждають нервово-психічними розладами, захворюваннями зорового аналізатора.

Важливими **об'єктивними причинами** зниження рівня здоров'я учнівської і студентської молоді є: санітарно-гігієнічне невігластво значної частини населення України; відсутність у молодих людей пріоритету здоров'я та мотивації вести здоровий спосіб життя як провідного чинника

збереження й зміцнення здоров'я; труднощі пов'язані з нестачею якісного шкільного обладнання; відсутність оптимального повітряно-теплого і світлового режимів в навчальних приміщеннях; розумові і фізичні перевантаження тощо. Разом із тим, зниження рівня здоров'я учнів у школі в значній мірі зумовлено дією такого **суб'єктивного чинника** як бездіяльність батьків та вчителів щодо збереження та зміцнення здоров'я дітей, їх валеологічна безграмотність, байдужість та чисто формальне ставлення до своїх обов'язків.

Вікова фізіологія – одна з найбільш пріоритетних дисциплін у циклі біологічних наук. Знання її основних положень необхідне для наукового обґрунтування інших дисциплін, тісно пов'язаних з практичною діяльністю вчителів загальноосвітньої школи, зокрема, вчителів основ здоров'я, фізичного виховання та біології. Усе це зумовило необхідність збагачення новими даними змісту і деякої перебудови структури курсу вікової фізіології з тим, щоб допомогти майбутнім освітянам набути знань, вмінь і навичок, необхідних їм для тестування рівня здоров'я школярів і його зміцнення шляхом формування переконань на ведення здорового способу життя.

Матеріал посібника містить теоретичні положення морфофункціональних особливостей дітей, необхідні педагогу для науково обґрунтованого підходу до вирішення практичних завдань спрямованих на збереження і зміцнення їх здоров'я. При написанні посібника був використаний досвід відомих науковців, зокрема Ф.С. Кисельова, А.Г. Хрипкової, Л.У. Старушенка, Ю.А. Єрмолаєва, І.М. Маруненко, М.С. Гончаренко та інших.